

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ТА ЦИВІЛЬНОЇ СУДОВИХ ЮРИСДИКЦІЙ ЩОДО ЗЕМЕЛЬНИХ СПОРІВ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВ'ЯЗАННЯ УНАСЛІДОК ОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Я. РОМАНЮК
*кандидат юридичних наук,
Голова Верховного Суду України,
заслужений юрист України*

Л. МАЙСТРЕНКО
*начальник управління
забезпечення діяльності керівництва
Верховного Суду України,
заслужений юрист України*

Однією з характерних ознак демократичної держави, що сповідує принцип верховенства права, є функціонування на національному рівні такої судової системи, яка гарантує здійснення правосуддя судом, утвореним відповідно до закону. У контексті обов'язку держави гарантувати забезпечення кожному права на справедливий суд згідно зі ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі — Конвенція) можна виокремити принаймні дві умови від-

повідності критерію «суд, встановлений законом»: організаційну (організація судової системи повинна регулюватися законами в їх буквальному значенні) та юрисдикційну (суд повинен діяти у спосіб та відповідно до повноважень, передбачених законом, у межах своєї компетенції). При цьому юрисдикційна складова перебуває в тісному взаємозв'язку з таким процесуальним інститутом, як компетенція судів щодо розгляду справ [1, 2]. Отже, важливість для правової системи будь-якої держа-

© Я. Романюк, Л. Майстренко, 2017

ви правил визначення компетенції судів та розмежування судових юрисдикцій важко переоцінити, а для української правової системи питання існування і додержання чітких і зрозумілих правил, за якими здійснюється віднесення правових спорів до підвідомчості суду тієї чи іншої спеціалізації, набуває особливої ваги також і з огляду на вітчизняні реалії та негативний вітчизняний досвід.

Функціонування в Україні спеціалізованих судів різних юрисдикцій, очолюваних трьома окремими вищими спеціалізованими (касаційними) судами, в поєднанні з типово українською проблемою неясності, неповноти, суперечливості нормативно-правових актів, закономірно породило колізії судової юрисдикції. Певні колізії були успішно вирішені, але деякі з них із часом переросли в конфлікти, коли самі суди, не кажучи вже про учасників правового спору, не могли визначитися у належності спору до юрисдикції того чи іншого суду. На жаль, ці конфлікти замість того, щоб бути своєчасно та остаточно вирішеними на рівні вищих спеціалізованих судів, згодом переросли в таку собі своєрідну конкуренцію юрисдикцій, коли представники судів різної спеціалізації намагаються всіляко обґрунтувати виключно власну компетенцію розглядати певні категорії спорів і не бажають ні прислухатися до протилежної думки, ні враховувати правові висновки з цього питання, зроблені найвищою судовою установою в державі — Верховним Судом України (далі — ВСУ).

Особливо яскраво ця проблема проявилася при вирішенні питання про компетенцію адміністративних чи загальних судів розглядати в порядку адміністративного чи цивільного судочинства земельні спори, одним із компонентів яких є оспорування законності рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування щодо розпорядження

землею, зокрема передачі земельних ділянок державної та/або комунальної власності в приватну власність чи користування. Конфлікт, який виник чи не відразу після набрання чинності Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС України), переживав декілька етапів розвитку. Однак судова практика, як вона сформувалася станом на сьогодні, вже не дає можливості заперечувати той факт, що судова система вичерпала внутрішні резерви для врегулювання конфлікту та забезпечення єдності правозастосування у цьому питанні. Тому для його якісного та швидкого вирішення необхідне втручання законодавця.

Питання розмежування судових юрисдикцій, зокрема й щодо розгляду земельних спорів, його важливість для здійснення правосуддя, є достатньо дослідженим. Виключно цьому питанню чи йому ж у контексті аналізу суміжних правових проблем, приділяли увагу багато правників — науковців та суддів, зокрема: В. Базов, В. Бевзенко, А. Бутирський, Д. Василяка, Л. Гончар, Ю. Демянчук, О. Ільницький, В. Квак, В. Коверзнев, О. Ковтун, В. Кравчук, Н. Кузнєцова, Р. Куйбіда, С. Мінько, А. Мірошніченко, О. Пасенюк, О. Подцерковний, Є. Руженцева, О. Самбір, М. Смокович, О. Снідевич, М. Стахурський, П. Філюк, О. Хотинська-Нор, Шадура, В. Юрченко. Водночас аналіз проведених досліджень вкотре підтверджує, що в існуючому правовому полі викристалізувалися два полярних підходи до розмежування адміністративної та цивільної судових юрисдикцій щодо земельних спорів, які мають своїх прихильників і противників.

Проте якщо для наукового правничого середовища цілком прийнятне тривале перебування питання розмежування судової юрисдикції в стані безперервної дискусії, то в діяльності судів подібна ситуація неприпустима, адже свідчить про затяжний юрисдикційний конфлікт,

який загрожує якісному та ефективно-му здійсненню судочинства. Доводиться констатувати, що цей конфлікт у вітчизняній судовій системі існує давно, з часом поглиблюється, не знаходячи ефективного вирішення.

З огляду на це метою статті є дослідження критеріїв визначення підвідомчості земельних спорів судам для розгляду в порядку адміністративного та цивільного судочинства через призму останньої практики ВСУ з цього питання, а також аналіз проблем розмежування компетенції та перспектив їх вирішення внаслідок комплексного оновлення процесуального законодавства (станом на час підготовки цієї статті очікує голосування Верховною Радою України в другому читанні проект Закону від 23 березня 2017 р. № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі — законопроект № 6232)) [3].

Питанню компетенції адміністративних судів присвячена ст. 17 КАС України, що має назву «Юрисдикція адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ». Згідно з ч. 1, п. 1 ч. 2 цієї статті юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму. Юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, а саме: спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності.

Компетенція загальних судів щодо розгляду цивільних справ передбачена

у ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України), згідно з частинами 1 та 2 якої суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо: 1) захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин; 2) інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Законом може бути передбачено розгляд інших справ за правилами цивільного судочинства.

На перший погляд, питання стосовно компетенції суду розглядати земельні спори виникати не повинно, адже ст. 15 ЦПК України відносить захист прав у земельних відносинах до компетенції загального суду. Проте специфіка регулювання земельних відносин, особливості виникнення спорів у цій сфері в поєднанні з визначенням поняття «суб'єкт владних повноважень», які містяться у п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС України, слугували підставою частині науковців та суддів вважати, що пласт земельних спорів з ознаками приватноправового характеру повинен розглядатися у порядку адміністративного судочинства.

Так, за наведеним у п. 7 ч. 1 ст. 3 КАС України визначенням, суб'єкт владних повноважень — це орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема й на виконання делегованих повноважень. За приписами глав 2 і 3 розділу I Земельного кодексу України (далі — ЗК України), які містять норми про повноваження Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та виконавчої влади в галузі земельних відносин. Відповідно до статей 116 і 122 ЗК України вирішення питань щодо

передачі земельних ділянок у власність або у користування із земель державної чи комунальної власності належить до компетенції відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування.

З огляду на це, прихильники поширення адміністративної юрисдикції на спори, пов'язані з розпорядженням землею державної чи комунальної власності, стверджують, що орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування при вирішенні таких питань діють як суб'єкти владних повноважень, а тому спори з приводу законності рішень цих органів є публічно-правовими.

Наприклад, М. Смокович зазначає про те, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи за публічно-правовими спорами, які виникли з публічно-правових відносин у сфері управлінської діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів. Правовий акт індивідуальної дії, що приймається суб'єктом владних повноважень, дає змогу фізичній чи юридичній особі в подальшому використовувати свої суб'єктивні права у приватно-правовій сфері [4, 144]. Отже, М. Смокович робить висновок, що суб'єктивні права громадян та юридичних осіб, зокрема й ті, що належать до приватно-правових, можуть порушуватися й управлінськими діями, рішеннями суб'єкта владних повноважень. Якщо позивач пов'язує порушення свого права з рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень, то такий спір є публічно-правовим і належить до юрисдикції адміністративного суду [4, 145–146]. Такої ж позиції дотримуються В. Базов, Л. Гончар [5, 31–32] та О. Ільницький [6, 34].

На противагу таким висновкам інша частина правників обстоює протилежну позицію.

Як зазначає О. Подцерковний, земельні правовідносини характеризу-

ються щільним переплетенням організаційних та майнових складових. Відносини органів держави, місцевого самоврядування, землекористувачів щодо надання (отримання) земельної ділянки та речового чи зобов'язального закріплення відповідного права таким чином отримує складний характер, що не завжди може бути уведено в механізм усталених інститутів права [7, 34].

На думку Н. Кузнєцової, земельні правовідносини мають більш складну, ніж цивільні, правову природу і ґрунтуються як на засадах рівності сторін, так і на засадах адміністративної підпорядкованості. При розгляді судами земельних спорів саме питання щодо співвідношення публічного та приватного у земельному праві викликає низку проблем з розмежування компетенції судів стосовно розгляду таких спорів. При цьому науковець зазначає, що в земельних правовідносинах, де органи державної влади та місцевого самоврядування виступають у ролі власників землі, вони є рівними учасниками земельних відносин із фізичними і юридичними особами. Тому спори, що стосуються скасування рішень таких органів про відмову в наданні земельних ділянок у власність чи оренду, чи про надання таких ділянок, повинні розглядатися за правилами господарського (цивільного), а не адміністративного судочинства [8, 20].

Проаналізувавши засади розмежування юрисдикції загальних й адміністративних судів при вирішенні окремих категорій справ, В. Коверзнев зазначає, що сучасна наука не виробила чітких критеріїв розмежування приватного та публічного права, не містить таких критеріїв і чинне законодавство. Складним у правозастосуванні є й функціональний критерій визначення юрисдикції адміністративних судів, оскільки органи, що наділені державно-владними повноваженнями, фактично мають подвійний статус і не завжди діють лише як суб'єкти владних повно-

важень. Зокрема, здійснюючи повноваження власника майна у відносинах з іншими суб'єктами, органи державної влади або місцевого самоврядування є рівноправними учасниками двосторонніх правовідносин, що базується на вільному волевиявленні, а не на владному підпорядкуванні. Отже, ухвалюючи рішення щодо передачі майна, що перебуває в комунальній власності, в користування або власність фізичних осіб (зокрема й жилих приміщень чи земельних ділянок), такі рішення спрямовані на управління майном, а не на управління іншим суб'єктом правовідносин. У такому випадку суб'єкт владних повноважень є насамперед уповноваженим власником майна, що реалізує через ухвалені рішення надане йому законом право розпорядження майном [9, 65–66].

С. Короед, дослідивши питання підвідомчості справ за участю органів державної влади при здійсненні ними функцій власника, дійшов висновку, що після здійснення органом державної влади чи органом місцевого самоврядування функцій з передачі у власність чи надання земельних ділянок у користування виникають земельні правовідносини цивільно-правового змісту за участю землекористувача (власника земельної ділянки). Тому питання припинення землекористування як одного з видів речових прав на землю (або бажання набути таке право заінтересованою особою) пов'язане з відносинами власності, а отже, належить до юрисдикції господарських (загальних) судів [10, 58]. Подібної думки з приводу підвідомчості судам земельних спорів дотримується М. Стахурський [11, 65–66].

Як зазначає О. Короед, незалежно від формулювання позивачем позовних вимог і посилання на норми відповідного процесуального кодексу, судам потрібно брати до уваги не лише склад сторін спору та його предмет, а й враховувати підставу заявленого позову, яка

визначається сутністю правовідносин, з яких виник спір, і яка визначає правове становище сторін спору одна щодо одної. Критеріями визначення підвідомчості цієї категорії спорів є кінцева мета, з якою пред'явлено позов, характер спірних правовідносин, а також права та інтереси, за захистом яких звернувся позивач [10, 62].

Проаналізувавши дослідження з цього питання, не можемо не погодитися із правниками, які наголошують на тому, що земельні відносини мають комплексний характер і складну структуру, яка відображається на складнощах у визначенні юрисдикції суду для розгляду земельних спорів. При цьому вважаємо, що є хибною позиція прихильників поширення адміністративної юрисдикції на спори, пов'язані з оспоруванням законності розпорядження землею державної чи комунальної власності, адже їхні висновки переважно концентруються навколо розширеного тлумачення поняття «публічно-правовий спір» (визначення останнього КАС України у чинній редакції, до речі, не дає) без урахування змісту земельних відносин, у яких бере участь орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, їх комплексного характеру, розмаїття цих відносин та цілком допустимої законом трансформації в процесі розвитку.

Так, відповідно до ст. 80 ЗК України суб'єктами права власності на землю є: а) громадяни та юридичні особи — на землі приватної власності; б) територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, — на землі комунальної власності; в) держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, — на землі державної власності.

Відповідно до частин 1–3 ст. 78 ЗК України право власності на землю — це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками. Право власності на землю набувається

та реалізується на підставі Конституції України, цього Кодексу, а також інших законів, що видаються відповідно до них. Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності. При цьому з урахуванням статей 116, 118, 122, 123 ЗК України набуття фізичними чи юридичними особами у власність або в користування земельних ділянок із земель державної чи комунальної власності неможливе без прийняття відповідного рішення органом виконавчої влади або органом місцевого самоврядування.

З огляду на наведене вище, характерною особливістю права державної чи комунальної власності на землю є те, що держава або територіальна громада реалізують своє право власності через відповідні органи, які здійснюють комплекс правомочностей власника землі (держави чи територіальної громади), одночасно будучи суб'єктами владних повноважень при вирішенні в межах закону питань у галузі земельних відносин.

До адміністративної юрисдикції відноситься та справа, яка виникає зі спору між учасниками публічно-правових відносин, що стосується саме цих відносин. Натомість цивільна юрисдикція поширюється на спори приватноправового характеру, зокрема й ті, що виникають із земельних правовідносин.

Публічно-правові відносини характеризуються такою ознакою, як адміністративне підпорядкування одного учасника іншому на підставі нормативно-правового акта. Тому спір можна визнати публічно-правовим, якщо один із його учасників — публічний орган чи посадова особа, здійснює владні управлінські функції, реалізує публічний інтерес; у цьому процесі або за його результатами адміністративно впливає на фізичну чи юридичну особу; порушення прав, свобод чи інтересів цієї особи відбувається діянням суб'єкта владних повноважень у межах публічно-правових відносин і в його ж, суб'єкта

владних повноважень, сфері діяльності перебуває ефективний захист порушеного права як кінцева мета позову.

Натомість визначальні ознаки приватноправових відносин — юридична рівність учасників, наявність майнового чи немайнового, особистого інтересу суб'єкта. Можна дійти висновку, що спір буде мати приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням цивільного права конкретного суб'єкта; це право підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин, навіть у тому випадку, якщо до порушення права призвели діяння суб'єкта владних повноважень, що за формою мають ознаки управлінських, а по суті виражають результат реалізації державою чи територіальною громадою права власності на землю. Кінцевою метою позову в такому спорі є захист цивільного, приватного права.

Видається цілком закономірним, що при вирішенні питання щодо компетенції суду в кожній конкретній справі слід не формально враховувати критерій суб'єктного складу спірних правовідносин (участь у них суб'єкта владних повноважень), а насамперед визначати характер правовідносин, із яких виник спір, і враховувати кінцеву мету пред'явлення позову, давши собі відповідь на запитання: «На захист якого права спрямовані позовні вимоги?».

За своїм змістом земельний спір, що виник із розпорядження органом державної влади чи місцевого самоврядування землею державної чи комунальної власності, є складним і комплексним із правового погляду. При прийнятті рішення із зазначених питань ці органи, з одного боку, перебувають у статусі суб'єкта владних повноважень, а з другого — реалізують право власності на землю держави чи територіальної громади, але, крім того, таке рішення, як правовий акт індивідуальної дії, є підставою, з якої виникає речове право власності чи користування землею у приватних суб'єктів.

Тому, на нашу думку, оспорювання незаконності рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування є лише одним із компонентів земельного спору. Самостійне значення цього компонента для визначення судової юрисдикції поглинається спором про речове, приватне право, яке виникло в результаті реалізації рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування, але захист якого відбувається у порядку цивільного судочинства (ст. 15 ЦПК України) у спосіб, характерний для приватноправових відносин.

Повертаючись до питання розвитку юрисдикційного конфлікту стосовно земельних спорів у практичній площині, нагадаємо, що за п'ять років діяльності системи адміністративних судів цей конфлікт набув такого розмаху, що до його вирішення був залучений Конституційний Суд України (далі — КСУ). Вказане питання було предметом його розгляду в справі № 1-6/2010 за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України (далі — ВАС України) щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України. Проте прийняте за результатами розгляду цієї справи рішення від 1 квітня 2010 р. № 10-рп/2010 [12], на жаль, чіткої відповіді щодо критеріїв розмежування юрисдикцій не дало.

Так, КСУ в резолютивній частині рішення розтлумачив, що до публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів, належать і земельні спори фізичних чи юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень, пов'язані з оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності. КСУ дійшов висновку, що положення ч. 1 ст. 143 Конституції України, згідно з якими територіальні громади села,

селища, міста безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування «вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції», слід розуміти так, що при вирішенні цих питань органи місцевого самоврядування діють як суб'єкти владних повноважень; положення пунктів «а», «б», «в», «г» ст. 12 ЗК України у частині повноважень сільських, селищних, міських рад відповідно до цього кодексу вирішувати питання розпорядження землями територіальних громад, передачі земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб, надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності, вилучення земельних ділянок із земель комунальної власності треба розуміти так, що при вирішенні таких питань ці ради діють як суб'єкти владних повноважень.

Проте КСУ не запропонував об'єктивних критеріїв поділу всього масиву земельних спорів на публічно-правові та приватноправові. І, як слушно зауважив А. Мірошніченко, при вирішенні питань, поставлених у конституційному поданні, ні прямо, ні опосередковано не тлумачив положень ЦПК України та Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК України) про підвідомчість (юрисдикцію), тому «механічна» відмова загальних судів від своєї юрисдикції у земельних спорах за участю рад (а за аналогією — й інших органів), що «вирішують питання місцевого значення» або розпоряджаються комунальними чи державними землями, начебто на підставі рішення КСУ, була б великою помилкою [13, 378].

Підтримуємо позицію А. Мірошніченка про те, що рішення КСУ не заперечує того, що в кожному випадку вирішення питання про підвідомчість слід застосовувати не лише ст. 17 КАС України, а й положення ЦПК України і ГПК України про підвідомчість, і,

на основі аналізу спірних правовідносин, визначати їх характер. У деяких випадках такі відносини будуть публічно-правовими, а в деяких — цивільними або господарськими.

Отже, рішення КСУ від 1 квітня 2010 р. № 10-рп/2010 не зупинило подальшого загострення юрисдикційного конфлікту. До того ж, на нашу думку, згодом відбулося не лише юридичне закріплення цього конфлікту, а й фактично його трансформація у конкуренцію юрисдикцій.

Так, пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у постанові від 1 березня 2013 р. № 3 (п. 7) дав судам, які розглядають справи в порядку цивільного судочинства, роз'яснення, що спори, які виникають із земельних відносин, у яких хоча б однією зі сторін є фізична особа, незважаючи на участь у них суб'єкта владних повноважень, згідно зі ст. 15 ЦПК України розглядаються у порядку цивільного судочинства [14].

Майже одночасно, всього через декілька місяців, Пленум ВАС України (п. 12 постанови від 20 травня 2013 р. № 8) дав адміністративним судам України роз'яснення про те, що земельні спори фізичних чи юридичних осіб з органом місцевого самоврядування як суб'єктом владних повноважень, пов'язані з оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності, належать до публічно-правових спорів, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів [15].

Нагадаємо, що із прийняттям Закону України від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» ВСУ було повністю усунуто від виконання завдання із забезпечення єдності судової практики в частині процесуального права. Тому ситуація із вирішенням питання про юрисдикцію земельних спорів зайшла в «глухий кут», адже ВСУ на той час не мав повноважень переглядати судові

рішення касаційних судів із підстав неоднакового застосування норм процесуального права. Власне, про такі проблеми Україну свого часу й попереджала Венеційська Комісія, зазначивши у висновку № 588/2010 щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [16] про те, що «створення трьох різних юрисдикцій, очолюваних трьома касаційними судами, незалежних один від одного, може призвести до численних та часто складних колізій юрисдикції» (п. 28).

Спроби внести відповідні зміни до чинного законодавства робилися протягом 2013–2014 рр., але тривалий час вони були невдалими. Водночас у середині 2014 р. в Україні розпочався черговий етап судової реформи, в результаті чого 12 лютого 2015 р. Верховна Рада України прийняла Закон України № 192-VIII «Про забезпечення права на справедливий суд» [17], яким, зокрема, було суттєво оновлено норми всіх процесуальних законів у тій частині, що стосується повноважень ВСУ, й встановлено його повноваження забезпечувати у порядку та в спосіб, визначені процесуальним законом, однакове застосування судами різних спеціалізацій норм не лише матеріального, а й процесуального права.

Отже, з'явилася надія на те, що ситуацію вдасться виправити, а юрисдикційний конфлікт — розв'язати силами судової системи. Ми теж були оптимістично налаштовані цим фактом [18], сподіваючись, що авторитет вищої судової установи в державі якщо й не переконає прихильників адміністративної юрисдикції в теоретичній дискусії, то принаймні вирішить юрисдикційний конфлікт на практичному рівні, адже правовий висновок, зроблений ВСУ в рішенні, прийнятому за результатами розгляду справи в зв'язку з неоднаковим застосуванням касаційним судом (судами) однієї і тієї ж норми права (як матеріального, так і процесуального), враховується адмі-

ністративними та загальними судами під час вирішення справи при виборі та застосуванні до спірних правовідносин тієї чи іншої правової норми (ч. 2 ст. 214 ЦПК України, ч. 2 ст. 161 КАС України у редакції Закону від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII). І подолання затяжного юрисдикційного конфлікту щодо земельних спорів стало можливим уже наприкінці 2015 р., коли ВСУ розглянув справу, результат вирішення якої слугує досягненню цієї мети.

Так, 16 грудня 2015 р. ВСУ прийняв постанову в цивільній справі № 6-2510цс15, предметом якої був спір про визнання незаконним рішення органу місцевого самоврядування щодо земельної ділянки та витребування її з чужого незаконного володіння [19]. Розгляд справи відбувся на спільному засіданні трьох судових палат ВСУ – в цивільних, адміністративних та господарських справах, і за його результатами три профільні палати найвищого суду в державі, з урахуванням висновку КСУ в п. 4 мотивувальної частини рішення від 16 квітня 2009 р. № 7-рп/2009 (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) та з огляду на положення ст. 11 ЦК України, статей 78, 116, 122 ЗК України, дійшли такого висновку.

У зв'язку з прийняттям суб'єктом владних повноважень ненормативного акта виникають правовідносини, пов'язані з реалізацією певних суб'єктивних прав та охоронюваних законом інтересів, а саме: у сфері земельних правовідносин відповідний ненормативний акт слугує підставою виникнення, зміни або припинення конкретних прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб приватного права. За таких обставин рішення суб'єкта владних повноважень у сфері земельних відносин, яке має ознаки ненормативного акта та вичерпує свою дію після його реалізації, може оспорюватися з огляду на його законність, а вимоги про визнання рішення незаконним – розглядатися у

порядку цивільного або господарського судочинства, якщо за результатами реалізації рішення у фізичної чи юридичної особи виникло цивільне право й спірні правовідносини, на яких ґрунтується позов, мають приватноправовий характер. У такому випадку вимога про визнання рішення незаконним може розглядатися як спосіб захисту порушеного цивільного права за ст. 16 ЦК України та пред'являтися до суду для розгляду в порядку цивільного або господарського судочинства, якщо фактично підґрунтям і метою пред'явлення позовної вимоги про визнання рішення незаконним є оспорювання цивільного речового права особи (зокрема й права власності на землю), що виникло в результаті та після реалізації рішення суб'єкта владних повноважень.

Отже, з метою забезпечення однакового застосування норм процесуального права стосовно встановленої законом компетенції судів ВСУ зробив правовий висновок для всіх трьох судових юрисдикцій (адміністративної, цивільної та господарської), яких, власне, й стосувався тривалий юрисдикційний конфлікт у земельних спорах тієї категорії, що розглядається у статті. Три профільні палати найвищої судової установи дійшли висновку, що для визначення суду, до компетенції якого має бути віднесений земельний спір, основне значення має зміст права, на захист та/або оспорювання якого спрямований позов. Якщо це право речове, то спір належить до компетенції загального суду. У такому випадку вимоги про визнання незаконним рішення суб'єкта владних повноважень, на підставі якого виникло речове право, теж повинні розглядатися у порядку цивільного судочинства.

Відтоді юрисдикційний конфлікт мав усі підстави бути зведеним нанівець, однак, на жаль, поки що зарано говорити про його подолання. Причиною цього більшою мірою є неприйняття частиною суддів адміністратив-

них судів, зокрема й касаційного, правового висновку ВСУ, за яким адміністративна юрисдикція «позбавляється» можливості розглядати земельні спори досить суттєвої кількості, або нерозуміння способу правильного, змістового врахування правової позиції ВСУ в умовах розмаїття спорів, які виникають у земельних відносинах за участю суб'єктів владних повноважень.

Наприклад, у результаті пошуку рішень ВАС України всіх видів у Єдиному державному реєстрі судових рішень за контекстом «2510ц15 16 грудня 2015» за період, починаючи з 1 січня 2016 р., вдалося знайти лише 11 судових рішень, де цей суд згадує про правову позицію ВСУ, висловлену в постанові від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-2510ц15. Із них у дев'яти випадках висновки ВАС України відповідали правовій позиції ВСУ. Натомість у двох судових рішеннях він зазначив, що зважає на зміст правової позиції ВСУ, але не враховує її, оскільки в справі, яка розглядається, не встановлювалися обставини щодо реалізації оскаржуваних рішень суб'єкта владних повноважень і можливого виникнення у третіх осіб цивільних прав на підставі цих рішень.

У складі деяких колегій ВАС України взагалі не згадує про постанову ВСУ від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-2510ц15, не дає оцінки і не мотивує відступлення від правової позиції ВСУ, продовжуючи вважати правильним розгляд у порядку адміністративного судочинства справ про оспорювання рішень органів державної влади та місцевого самоврядування про розпорядження землями державної та комунальної власності, незалежно від того, чи реалізовані ці рішення і чи виникло у набувачів цивільне право, чи оспорюється воно. Склад деяких колегій ВАС України дотримується своєї попередньої позиції про те, що питання у галузі земельних правовідносин такі органи вирішують як суб'єкти владних

повноважень, цей спір має публічно-правовий характер і реалізація у спірних правовідносинах суб'єктивних прав фізичних і юридичних осіб, що передбачені нормами приватного права, не переводить його у категорію приватноправового [20, 21].

Звісно, про повне вичерпання юридичних засобів у розв'язанні цієї проблеми не йдеться, адже все одно у сторін спору залишається право на звернення до ВСУ із заявою про перегляд судового рішення суду касаційної інстанції (п. 2 ст. 237 КАС України, п. 2 ст. 355 ЦПК України). Однак цілком ефективним розв'язанням юрисдикційного конфлікту цей шлях назвати не можна. Якщо вже справа дійшла до найвищої судової установи в державі й розглядається по суті, то цілком очевидно, що існує принаймні дві протилежні точки зору на правильний шлях застосування норм права. Так само очевидно, що ВСУ за результатами розгляду справи приймає одну позицію, з якою можуть не погоджуватися прихильники іншої. Однак суб'єктивна незгода правників, зокрема й суддів, із правовою позицією найвищої судової установи в державі не дає підстав для ігнорування цієї позиції чи виправдання відступлення від неї.

Зазначене дає підстави стверджувати, що на сучасному етапі конфлікт цивільної (господарської) та адміністративної судових юрисдикцій стосовно розгляду земельних спорів хоч і зменшився у масштабах, однак все ж триває. Причини проблеми вже вийшли за ті межі, що допускали ефективне її врегулювання силами судової системи. Тому назріла нагальна необхідність змінювати на законодавчому рівні правила визначення компетенції (юрисдикції) судів різних спеціалізацій. Чергову надію на розв'язання юрисдикційного конфлікту дає комплексне і фундаментальне оновлення процесуального законодавства, зокрема ЦПК України і КАС України, адже най-

ближчим часом очікується голосування Верховною Радою України в другому читанні законопроекту № 6232.

Із пропонуванних проектів процесуальних кодексів у контексті питання, аналізованого в цій статті, привертає увагу те, що відповідно до нових правил юрисдикції та підсудності юрисдикцію між загальними, господарськими та адміністративними судами планується розмежовувати передусім залежно від предмета спору, а не суб'єктного складу сторін. З метою попередження юрисдикційних спорів та «дублювання» цивільних, господарських, адміністративних справ вводиться поняття «похідних вимог», які в окремих випадках можуть бути об'єднані з основними, навіть якщо окремо вони мали б розглядатися за різними правилами судочинства [22].

Так, пропонується передбачити в ЦПК України (абзац 2 ч. 1 ст. 20 ЦПК України у редакції, пропонуваній законопроектом № 6232), що суди розглядають у порядку цивільного судочинства також вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав, якщо цей спір підлягає розгляду в місцевому загальному суді і переданий на його розгляд з такими вимогами. Також згідно з законопроектом № 6232 пропонується ввести в КАС України норму, відповідно до якої адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватноправовому спорі і заявлені разом із ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і перебуває на розгляді відповідного суду (ч. 3 ст. 19 КАС України у редакції, пропонуваній законопроектом № 6232).

Цю норму можна вважати таким собі віддзеркаленням принципу «слідуй за мною» і її завдання, на нашу думку, полягає якраз у тому, щоб спір у правовідносинах, які є комплексними

за своєю правовою природою, наприклад, поєднують засади рівності сторін й адміністративної підпорядкованості, не «розривався» на компоненти, що підлягають окремому розгляду окремими судами різних спеціалізацій, а вирішувався в цілому одним судом у межах розгляду справи за правилами однієї юрисдикції. Цей шлях — правильний, ефективний та процесуально-економічний.

На нашу думку, саме такий шлях вирішення питання розмежування юрисдикції судів запропонував ВСУ в постанові від 16 грудня 2015 р. Норми про компетенцію (юрисдикцію) судів були витлумачені так, що приватноправова вимога стосовно цивільного речового права — основна, а вимога про визнання незаконним рішення органу державної влади чи місцевого самоврядування у сфері земельних відносин — додаткова (похідна) і повинна розглядатися за правилами того судочинства, що й основна. Приємно, що законотворець як правило, яке закріплюється на рівні процесуального закону, обрав запропонований ВСУ спосіб розв'язання юрисдикційної проблеми.

На жаль, пропонувані законопроектом № 6232 процесуальні норми ЦПК України і КАС України про судову юрисдикцію чітко не відносять земельні спори з такою характеристикою, як аналізується у статті, до компетенції саме загального суду, що у вітчизняних реаліях було б найкращим виходом із ситуації. Результат від застосування нових правил юрисдикції стосовно спорів у земельних правовідносинах залежить і від того, в якій редакції кодекси будуть прийняті остаточно, і від того, як вони будуть тлумачитися судами. Ефективність їх покаже час.

Прогнозуємо, що певні проблеми можуть виникати. Так, поняттю «похідна вимога» (п. 23 ч. 1 ст. 4 проекту КАС України, абзац 2 ч. 1 ст. 189 проекту ЦПК України) дається таке визначен-

ня: похідна позовна вимога — вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги). Таке визначення може спровокувати новий виток у розвитку юрисдикційного конфлікту стосовно земельних спорів у площині питання про «первинне» і «вторинне» у позовних вимогах.

Як зазначає В. Кравчук, визначення юрисдикції за зв'язком вимог — один із методів розв'язання юрисдикційних проблем. Для цього слід було б розмежувати основну позовну вимогу, яка є первинною і захищає порушене право безпосередньо, і додаткові вимоги, які є похідними від основної та усувають наслідки порушення. Наприклад, вимога про визнання права власності є основною, а вимога про скасування державної реєстрації (виключення запису з реєстру, зобов'язання внести запис) — додатковою. Відповідно, додаткові вимоги належать до юрисдикції того суду, який розглядає основну вимогу [23, 54].

Ми загалом погоджуємося із твердженням В. Кравчука, однак вважаємо, що запропоноване ним правило поділу вимог на основні та додаткові повинно враховувати особливості комплексних правовідносин, з яких виникають спори змішаної правової природи на кшталт тих, що аналізуються у цій статті.

Наприклад, у земельному спорі з вимогами 1) про визнання незаконним рішення органу місцевого самоврядування щодо розпорядження земельною ділянкою державної власності та 2) про витребування цієї земельної ділянки з чужого незаконного володіння на користь держави (як у згадуваній справі № 6-2510цс15) вирішення питання про вибуття земельної ділянки з володіння держави поза її волею і застосування ст. 388 ЦК України до вимог про витребування цієї ділянки залежить від вирішення вимог про незаконність рішення органу місцевого самоврядування, а не навпа-

ки. Однак у цьому спорі саме вимога приватноправового характеру (витребування ділянки з незаконного володіння власника — приватної особи на користь власника — держави) є основною, оскільки саме вона спрямована на усунення порушення, яке відбулося, і саме вона безпосередньо захищає порушене право власності держави шляхом втручання у право власності приватної особи. Цей комплексний спір повинен розглядатися у порядку цивільного судочинства незалежно від того, що порушення права власності держави на землю «розпочалося» з прийняття рішення органом місцевого самоврядування.

Однак зауважимо, що в правничому середовищі задовго до появи законопроекту № 6232 з'являлися діаметрально протилежні думки про те, що саме КАС України повинен чітко передбачати можливість розгляду в одному провадженні в порядку адміністративного судочинства, окрім передбачених ч. 2 ст. 21, й інших вимог цивільно-правового характеру, які впливають із публічно-правових спорів, що належать до компетенції адміністративних судів [6, 35]. Тож цілком можливим є поновлення подібних дискусій у контексті застосування норм нових процесуальних кодексів про юрисдикцію судів.

На нашу думку, визначення поняття «похідна позовна вимога», надане у проектах КАС України і ЦПК України, не повною мірою відображає особливості комплексних правовідносин, з яких виникають спори змішаної правової природи. Тому задля досягнення такої цілі прийняття законопроекту № 6232 як попередження юрисдикційних спорів та з метою запобігання розвитку вже існуючих юрисдикційних конфліктів, у кодексах слід конкретизувати значення цього поняття і чітко врегулювати правила поділу вимог на основні та похідні з урахуванням особливостей комплексних правовідносин. Крім того, лексичне значення слова

«похідний» — той, що утворений, виведений з іншого, подібного [24]. Тому видається, що більш вдалим саме для таких складних спорів було б поняття «додаткова вимога».

За правовою природою додаткова вимога нерозривно пов'язана з основною. Унаслідок розгляду обох цих вимог додаткова фактично поглинається основною з огляду на вибір ефективного способу захисту порушеного права. Тому додаткова вимога не повинна штучно «відриватися» від основної з тим, щоб надати їй формального статусу самостійного предмета судового розгляду за правилами судочинства іншого виду, ніж той, за правилами якого розглядається основна вимога. Тобто в разі надходження до адміністративного суду позовної заяви хоча б і з єдиною вимогою про визнання незаконним рішення органу державної влади, суду слід з'ясувати мету пред'явлення цієї вимоги. Якщо виявиться, що вона по суті є додатковою, а справжньою метою звернення особи до суду є захист/оспорювання цивільного речового права, така вимога не повинна розглядатися у порядку адміністративного судочинства, незважаючи на те, що формально підпадає під юрисдикцію адміністративного суду, оскільки пред'явлена окремо від основної.

Питання юрисдикції судів перебуває у площині здійснення правосуддя, але для людини, яка звертається до суду, насправді неважливі такі речі, як нюанси компетенції спеціалізованих судів. Особа, яка вважає своє право порушеним, прагне одержати судовий захист швидко, в доступній і зрозумілій формі та ефективно, тобто відчуті в результаті здійснення судочинства реальний позитивний ефект. Юрисдикційні конфлікти, а тим більше конкуренція юрисдикцій, суперечать інтересам правосуддя і створюють для осіб, які звертаються до суду, не виправдані перешкоди в досягненні результа-

ту — доступі до справедливого судочинства. Тому, на наше переконання, повне оновлення процесуальних законів в Україні повинно запропонувати дієві механізми, які, зокрема, спростять правила розмежування юрисдикції судів, запровадять максимально чіткі та зрозумілі критерії її розмежування з тим, щоб не лише розв'язати затяжний юрисдикційний конфлікт загальних та адміністративних судів стосовно земельних спорів, а й запобігти появі подібних конфліктів у майбутньому.

Підхід до визначення юрисдикції за зв'язком вимог, запропонований у проектах процесуальних кодексів згідно з законопроектом № 6232, на нашу думку, цій меті загалом сприяє. Позитивно сприймаючи цей підхід, все ж вважаємо, що норми проектів кодексів, які покликані вирішувати питання юрисдикції, мають недолік — не враховують особливостей комплексних правовідносин, із яких виникають спори змішаної правової природи.

На нашу думку, в спорах із таких правовідносин основною необов'язково є та вимога, яка стосується усунення якогось порушення, що сталося, так би мовити, першим у часі. А та, що безпосередньо спрямована на захист права, яке існує станом на час звернення до суду з позовом (наприклад, витребування земельної ділянки з чужого незаконного володіння фізичної особи). Інші вимоги стосовно рішень, діянь суб'єктів владних повноважень, на підставі яких сталося порушення права, на підставі яких воно виникло в іншого суб'єкта (наприклад, вимога про скасування рішення органу державної влади про передачу земельної ділянки в приватну власність), є додатковими та мають розглядатися разом з основною в порядку цивільного судочинства, незважаючи на те, що позивач пов'язує порушення свого права з рішенням органу державної влади, а від додаткової вимоги залежить вирішення основної.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Сокурєнко і Стригун проти України* : рішення Європейського суду з прав людини в справі від 20 липня 2006 р. (заяви № 29458/04 та № 29465/04) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_115
2. *Хотинська-Нор О. З. Право на «суд, встановлений законом» як структурний елемент права на справедливий суд: український контекст* / О. З. Хотинська-Нор [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://iadvocate.com.ua/pravo-na-sud-vstanovlenyj-zakonom-yak-strukturnyj-element-prava-na-spravedlyvyj-sud-ukrayinskyj-kontekst/>
3. *Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів* : проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
4. *Смокович М. І. Визначення юрисдикції адміністративних судів та розмежування судових юрисдикцій* : монографія / М. І. Смокович. — Київ : Юрінком Інтер, 2012. — 304 с.
5. *Гончар Л. Проблеми судової юрисдикції вирішення земельних спорів в Україні* / Л. Гончар, В. Базов // Вісник Вищого адміністративного суду України. — 2016. — № 3. — С. 28–43.
6. *Льницький О. Наслідки змін компетенції судів щодо розгляду земельних спорів для правової системи України: окремі аспекти* / О. Льницький // Вісник Вищого адміністративного суду України. — 2010. — № 3. — С. 28–42.
7. *Подцерковний О. Способи захисту прав у земельних відносинах* / О. Подцерковний // Право України. — 2009. — № 9. — С. 34–39.
8. *Кузнєцова Н. Проблеми співвідношення земельного та цивільного законодавства при вирішенні господарських спорів з питань земельних відносин* / Н. Кузнєцова // Право України. — 2009. — № 9. — С. 19–21.
9. *Коверзнев В. Засади розмежування юрисдикції загальних і адміністративних судів України при вирішенні окремих категорій справ* / В. Коверзнев // Вісник Вищого адміністративного суду України. — 2013. — № 3. — С. 62–67.
10. *Короєд С. О. Підвідомчість справ з участю органів державної влади при здійсненні ними функцій власника* / С. О. Короєд // Судова апеляція. — 2011. — № 1 (22). — С. 53–62.
11. *Стахурський М. Проблеми визначення підвідомчості земельних спорів господарськими судами України* / М. Стахурський // Право України. — 2009. — № 9. — С. 62–67.
12. *Рішення Конституційного Суду України від 1 квітня 2010 року № 10-рп/2010 в справі № 1-6/2010 за конституційним поданням Вищого адміністративного суду України щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 143 Конституції України, пунктів «а», «б», «в», «г» статті 12 Земельного кодексу України, пункту 1 частини першої статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-10>
13. *Мірошніченко А. М. Розмежування підвідомчості із вирішення земельних спорів між загальними та адміністративними судами* / А. М. Мірошніченко // Становлення господарської юрисдикції в Україні — 20 років досвіду. Проблеми і перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (24–26 травня 2011 р.). — Одеса, 2011. — С. 377–379.
14. *Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 1 березня 2013 р. № 3* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13>
15. *Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів : постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20 травня 2013 р. № 8* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>
16. *Спільний висновок № 588/2010 від 18 жовтня 2010 р. щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів», підготовлений Венеціанською комісією та Дирекцією з технічного співробітництва Генеральної Дирекції з прав людини та правових питань Ради Європи* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC22/57D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC22/57D87004987C3)
17. *Про забезпечення права на справедливий суд* : Закон України від 12 лютого 2015 р. № 192-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-19>
18. *Реформування судової влади в Україні*. Інтерв'ю Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка — головному редакторові журналу «Право України» Олександрі Святоцькому // Право України. — 2014. — № 11. — С. 14–73.
19. *Постанова Верховного Суду України від 16 грудня 2015 р. у справі № 6-2510цс15* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54689087>
20. *Постанова Вищого адміністративного суду України від 3 лютого 2016 р. у справі № К/800/40867/15* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55796868>
21. *Постанова Вищого адміністративного суду України від 30 березня 2017 р. у справі № К/800/22768/15* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65819081>

22. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (законопроект № 6232 від 23 березня 2017 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
23. Кравчук В. Методи вирішення юрисдикційних проблем / В. Кравчук // Слово Національної школи суддів України. — 2013. — № 1 (2). — С. 50–56.
24. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/pokhidnyj>

REFERENCES

1. Sokurenko i Stryhun proty Ukrainy : rishennia Ievropeiskoho sudu z prav liudyny v spravi vid 20 lypnia 2006 r. (zayavy № 29458/04 ta № 29465/04) [Judgment of the European Court of Human Rights in the case of «Sokurenko and Strigun v. Ukraine»]. Available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_115
2. Khotynska-Nor O. Z. Pravo na «sud, vstanovlenyi zakonom» iak strukturnyi element prava na spravedylyvyi sud: ukraïnskyi kontekst [The right to «court established by law» as a structural element of the right to a fair trial: the Ukrainian context]. Available at: <http://iadvocate.com.ua/pravo-na-sud-vstanovlenyj-zakonom-yak-strukturnyj-element-prava-na-spravedylyvyj-sud-ukrayinskyj-kontekst/>
3. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Tsyvilnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: proekt Zakonu Ukrainy vid 23 bereznia 2017 r. № 6232 [On amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine and other legislative acts: Draft Law of Ukraine dated March 23, 2017, № 6232]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
4. Smokovych M. I. Vyznachennia iurysdyksii administratyvnykh sudiv ta rozmezhuvannia sudovykh iurysdyksii [Determination of the jurisdiction of administrative courts and delineation of court jurisdictions], Kyiv: Iurinkom Inter, 2012, 304 p.
5. Honchar L., Bazov V. Problemy sudovoi iurysdyksii vyrishennia zemelnykh sporiv v Ukraini [Problems of the Jurisdiction of the Land Dispute Resolution in Ukraine], *Visnyk Vysshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy*, 2016, no. 3, pp. 28–43.
6. Ilnytskyi O. Naslidky zmin kompetentsii sudiv shchodo rozhlidu zemelnykh sporiv dlia pravovoi systemy Ukrainy: okremi aspekty [The Consequences of Changes in the Competence of Courts on the Review of Land Disputes for the Ukrainian Legal System: Some Aspects], *Visnyk Vysshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy*, 2010, no. 3, pp. 28–42.
7. Podtserkovnyi O. Sposoby zakhystu prav u zemelnykh vidnosynakh [Ways of protecting rights in land relations], *Pravo Ukrainy*, 2009, no. 9, pp. 34–39.
8. Kuznietsova N. Problemy spivvidnoshennia zemelnogo ta tsyvilnogo zakonodavstva pry vyrishenni hospodarskykh sporiv z pytan zemelnykh vidnosyn [Problems of the relation of land and civil legislation in the settlement of economic disputes on land relations], *Pravo Ukrainy*, 2009, no. 9, pp. 19–21.
9. Koverznev V. Zasady rozmezhuvannia iurysdyksii zahalnykh i administratyvnykh sudiv Ukrainy pry vyrishenni okremykh katehoriï sprav [Principles of delineation of the jurisdiction of general and administrative courts of Ukraine in solving certain categories of cases], *Visnyk Vysshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy*, 2013, no. 3, pp. 62–67.
10. Koroied S. O. Pidvidomchist sprav z uchastiu orhaniv derzhavnoi vlady pry zdiisnenni nymy funktsii vlasnyka [Subordination of cases with participation of state authorities in the exercise of their functions as owner], *Sudova apeliatsiia*, 2011, no. 1(22), pp. 53–62.
11. Stakhurskyi M. Problemy vyznachennia pidvidomchosti zemelnykh sporiv hospodarskymy sudamy Ukrainy [Problems of determining the jurisdiction of land disputes to the economic courts of Ukraine], *Pravo Ukrainy*, 2009, 9, pp. 62–67.
12. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 1 kvitnia 2010 roku № 10-rp/2010 v spravi № 1-6/2010 za konstytutsiinym podanniam Vysshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy shchodo ofitsiinoho tлумачennia polozhen chastyny pershoi statti 143 Konstytutsii Ukrainy, punktiv «a», «b», «v», «h» statti 12 Zemelnogo kodeksu Ukrainy, punktu 1 chastyny pershoi statti 17 Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated April 1, 2010 № 10-rp / 2010 in case number 1-6 / 2010 on the constitutional petition of the Higher Administrative Court of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of the first part of Article 143 of the Constitution of Ukraine, points «a», «b», «c», «g» of Article 12 of the Land Code of Ukraine, paragraph 1 of Article 17 of the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-10>
13. Miroshnichenko A. M. Rozmezhuvannia pidvidomchosti iz vyrishennia zemelnykh sporiv mizh zahalnymy ta administratyvnymy sudamy [Division of jurisdiction over land disputes between general and administrative courts], *Stanovlennia hospodarskoi iurysdyksii v Ukraini — 20 rokiv dosvidu. Problemy i perspektyvy*, Odesa, 2011, pp. 377–379.
14. Pro deïaki pytannia iurysdyksii zahalnykh sudiv ta vyznachennia pidsudnosti tsyvilnykh sprav: postanova Plenumu Vysshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozhlidu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav vid

- 1 березня 2013 р. № 3 [On certain issues of the jurisdiction of general courts and determination of jurisdiction of civil cases: the resolution of the Plenum of the High Specialized Court of Ukraine on consideration of civil and criminal cases dated March 1, 2013, № 3]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13>
15. Pro okremi pytannia iurysdyksii administratyvnykh sudiv: postanova Plenumu Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy vid 20 travnia 2013 r. № 8 [On Certain Issues of the Jurisdiction of Administrative Courts: Resolution of the Plenum of the Supreme Administrative Court of Ukraine dated May 20, 2013 № 8]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>
16. Spilnyi vysnovok № 588/2010 vid 18 zhovtnia 2010 r. shchodo Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv», pidgotovlenyi Venetsianskoiu komisiieiu ta Dyreksiieiu z tekhnichnoho spivrobotnytstva Heneralnoi Dyreksii z prav liudyny ta pravovykh pytan Rady Ievropy [Joint Opinion № 588/2010 of 18 October 2010 on the Law of Ukraine «On the Judiciary and Status of Judges» prepared by the Venice Commission and the Directorate of Technical Cooperation of the Directorate General for Human Rights and Legal Affairs of the Council of Europe]. Available at: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3)
17. Pro zabezpechennia prava na spravdlyvyi sud: Zakon Ukrainy vid 12 liutoho 2015 r. № 192-VIII [On ensuring the right to a fair trial: Law of Ukraine dated February 12, 2015 № 192-VIII]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/192-19>
18. Reformuvannia sudovoï vlady v Ukraini. Interviu Holovy Verkhovnoho Sudu Ukrainy Iaroslava Romaniuka — holovnomu redaktorovi zhurnalu «Pravo Ukrainy» Oleksandru Sviatotskomu [Reform of the judiciary in Ukraine. Interview with Yaroslav Romanyuk, Chairman of the Supreme Court of Ukraine, Oleksandr Svyatotskyi, Chief Editor of the Legal Journal «Law of Ukraine»], *Pravo Ukrainy*, 2014, no. 11, pp. 14–73.
19. Postanova Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 16 hrudnia 2015 r. u spravi № 6-2510tss15 [Resolution of the Supreme Court of Ukraine dated December 16, 2015 in the case № 6-2510tss15]. Available at: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54689087>
20. Postanova Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy vid 3 liutoho 2016 r. u spravi № K/800/40867/15 [Resolution of the Higher Administrative Court of Ukraine dated February 3, 2016 in case № K/800/40867/15]. Available at: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55796868>
21. Postanova Vyshchoho administratyvnoho sudu Ukrainy vid 30 bereznia 2017 r. u spravi № K/800/22768/15 [Resolution of the Higher Administrative Court of Ukraine dated March 30, 2017 in case № K/800/22768/15]. Available at: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65819081>
22. Poiasniuvalna zapyska do projektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv» (zakonoproekt № 6232 vid 23 bereznia 2017 r.) [Explanatory note to the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine and other legislative acts» (Bill № 6232 of 23 March 2017)]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
23. Kravchuk V. Metody vyrishennia iurysdyktsiinykh problem [Methods of Solving Jurisdictional Problems], *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy*, 2013, no. 1 (2), pp. 50–56.
24. Academichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory Dictionary of Ukrainian language]. Available at: <http://sum.in.ua/s/pokhidnyj>

Романюк Я., Майстренко Л. Проблеми розмежування адміністративної та цивільної судових юрисдикцій щодо земельних спорів: перспективи розв'язання унаслідок оновлення процесуального законодавства

Анотація. Стаття присвячена дослідженню критеріїв визначення підвідомчості земельних спорів судам для розгляду в порядку адміністративного та цивільного судочинства через призму останньої практики Верховного Суду України. Автори аналізують проблеми розмежування судових юрисдикцій у спрах змішаної правової природи, що виникають із комплексних земельних правовідносин, а також оцінюють перспективи розв'язання юрисдикційних конфліктів у цій сфері внаслідок очікуваного оновлення процесуального законодавства.

Ключові слова: адміністративна юрисдикція, цивільна юрисдикція, конфлікт, конкуренція юрисдикцій, основна позовна вимога, додаткова позовна вимога, похідна позовна вимога, комплексні правовідносини, земельний спір, підвідомчість, компетенція.

Романюк Я., Майстренко Л. Проблемы разграничения административной и гражданской судебных юрисдикций по земельным спорам: перспективы разрешения вследствие обновления процессуального законодательства

Аннотация. Статья посвящена исследованию критериев определения подведомственности земельных споров судам для рассмотрения в порядке административного и гражданского судопроизводства через призму последней практики Верховного

Суда Украины. Авторы анализируют проблемы разграничения судебных юрисдикций в спорах смешанной правовой природы, возникающих из комплексных земельных правоотношений, а также оценивают перспективы разрешения юрисдикционных конфликтов в этой сфере в результате ожидаемого обновления процессуального законодательства.

Ключевые слова: административная юрисдикция, гражданская юрисдикция, конфликт, конкуренция юрисдикций, основное исковое требование, дополнительное исковое требование, производное исковое требование, комплексные правоотношения, земельный спор, подведомственность, компетенция.

Romaniuk Ya., Maystrenko L. Problems of Delimitation of Administrative and Civil Court Jurisdictions in Land Disputes: Prospects for Resolution as a Result of Updating Procedural Legislation

Annotation. The article is devoted to the study of criteria for determining the jurisdiction of land disputes courts for consideration in the procedure of administrative and civil proceedings through the prism of the latest practice of the Supreme Court of Ukraine. The authors analyze the problems of delimitation of judicial jurisdictions in disputes of mixed legal nature arising out of complex land legal relations, as well as assess the prospects for resolving jurisdictional conflicts in this area as a result of the expected updating of procedural legislation.

Key words: administrative jurisdiction, civil jurisdiction, conflict and competition of jurisdictions, basic, additional, derivative claim, complex legal relations, land dispute, jurisdiction, competence.